

CENY, PENÍZE A ÚVĚR. ~ ÚROK.

Za rovnovážného stavu národní produkce a spotřeby dá se vše, co se vyrobí, prodati, jsou tu prostředky, za něž se vyrobené statky mohou skupiti a užiti k nové produkci. Je tu dvojí vzájemná spojitost.

Prostředky produkční, jimiž musí podnikatel efektivně disponovati, aby mohl produkovati, anebo musí míti potřebnou kupní sílu, finanční kapitál, aby si je mohl opatřiti, jsou dvojího druhu: věcné pomůcky a lidská práce. Věcné pomůcky se produkcí ničí a musí býti z výsledků produkčních především zachyceny, musí býti buď reálně nahrazeny, anebo musí býti z prodejní ceny výrobku finančně zachycena potřebná kupní síla, aby mohly býti koupeny od jiných výrobců, musí býti zachycen úhrn jejich peněžních cen buď přímo v penězích anebo v úvěrových pohledávkách. Tímto způsobem se udržuje, musí udržovati dosavadní stav věcných pomůcek produkčních na téže výši, nemá-li příští národní produkce utrpěti újmu.

Jedinou půdu, to jest přírodní její základ, není třeba obnovovati, nebo z prodejní ceny jejích produktů ničeho na její obnovu reálně zachycovati a o tento peníz ceny produktů zvyšovati. Ale poněvadž dnes již není pozemků nazbyt a musí se k účelům produkčním kupovati, to jest musí míti ten, kdo chce pozemků k účelům produkčním nabyti, jiné hospodářské statky, aby za ně mohl pozemky směniti, anebo musí míti potřebný finanční kapitál, který pak zůstane v půdě po dobu produkce vázán, a musí tento kapitál, má-li se této produkci věnovati, dostati z výsledků produkčních svůj důchod, svůj úrok, a dá se vskutku tento úrok do cen plodin půdy započítati, jsou produkční pozemky hospodářským statkem, v němž je investován finanční kapitál za pozemky zaplacený, jako v jiných hospodářských statech produkovaných, produkci obnovovaných, třeba pozemky byly původně získávány pouhou okupací. Tento kapitál, placený za pozemek, kterého dosavadní vlastník nabyl okupací,

nebo každý příplatek, který další nabyvatel pozemku dosavadnímu majiteli dává nad předešlou cenu nabývací, musil býti z pracovních produkčních příjmů a kapitálového produkčního důchodu uspořen, jde tu tedy a skutečný úsporný finanční kapitál, kdežto prodává-li se pozemek za cenu dosavadní, nastal by jen přesun v subjektivním vlastnictví dosavadního kmene produkovaných hospodářských statků. U zmíněného zdražení cen pozemků je třeba lišiti dva případy. Kdyby šlo o zdražení pozemků vyvolané zvýšenou poptávkou po pozemcích, aniž by takovéto zvýšení cen bylo odůvodněno poměry produkčními a aniž by se dalo poměrně přesunouti do cen plodin na těchto pozemcích produkovaných, kdyby tedy šlo o pouhé směny tržební v užším smyslu, musilo by se toto zdražení cen pozemků projevití úměrným vzestupem cen těchto ostatních hospodářských statků, poněvadž by poptávka po nich záhy stoupla, a nastala by opětá reálná cenová rovnováha, třebaže cenová čísla by byla vyšší.

Budou-li moci noví nabyvatelé půdy v druhém případě vskutku toto zdražení přiměřeně přesunouti do cen produktů, jako zvláště bývá u vzestupu cen pozemků tak řečenou rentou pozemkovou, pak jde v podstatě o anticipovanou kapitalisaci tohoto zvýšení cenového nebo lépe řečeno produkčního ryzího přebytku a o propočet, zda v pozemku investovaný finanční kapitál skýtá úrok daným poměrům přiměřený. Tímto způsobem ztrácí renta pozemková vlastně svůj osobitý ráz, jako důchod *sui generis* a splývá s úrokem⁹⁾. Je přirozeno, že se nabídka půdy a poptávka po ní přizpůsobuje za dnešní soukromohospodářské podnikatelské organisace produkce poměrům výnosu produkce. Ovládá totiž produkci a trh statků, včetně pozemků, dvojí interdependence cen: vnitřní a vnější, a to v ještě v tom směru, že cenami produktů musí býti uhrazeny náklady produkční, včetně úplaty za užívání finančního kapitálu v pomůckách produkčních a v půdě trčícího, a že veškerá produkce tvoří jedinou spleť, v níž produkt jedné výroby je surovinou pro druhou výrobu a naopak; a vnitřní v tom směru, že úhrn národní kupní síly je dán úhrnem „důchodů“, jak se říkává, to jest úhrnem úplaty poskytnuté produkčním činitelům za účast na produkci. Musí se tedy každý vzestup cenový produkčních statků, v první řadě produkčních statků spotřebních, potravin a surovin, v druhé řadě ale i všech ostatních statků produkčních a i půdy, pokud se toto zvýšení cen nepřenese na „důchody“ a nezvýší je jen číselně, anebo pokud se důchody nezvýší reálně tím, že zároveň stoupla ryzí produktivita a tou bylo vyrovnáno ono podražení cen řečených statků, jeviti po-

⁹⁾ Srovnej můj spis »Národohospodářské theorie, socialisační pokusy a soukromohospodářská skutečnost«, str. 28. (Praha 1928.)

měrným podražením cen produktů, aby všechen v produkci investovaný finanční kapitál dostal svůj důchod a náležitě se zúrokoval.

Táž vnější a vnitřní spojitost cenová je i u produkčního činitele práce. Tu také zachycuje podnikatel z cen produktů mzdu vyplacenou prve, při jejich produkci, aby zůstala dosavadní zá-
soba živobytných potřeb dělníkových neztenčena. Ale rozdíl od předešlého případu náhrady a v n ě j š í cenové spojitosti je ten, že sama vyplacená mzda nezaručuje, že je jí dostatečně postaráno o záchovu pracovní síly dělníkovy, to jest jak o její záchovu po průměrnou řadu let života dělníkova v neztenčené síle, tak o záchovu daného počtu dělnictva, poněvadž na jedné straně dělníci jsou často nuceni pracovati i za nedostatečné mzdy, a není ani zaručeno, i když mzda je dostatečná, že jí dělník užije vskutku v tomto směru rozumně, poněvadž újma, kterou na zdraví po případě trpí, není tak zjevna, jako újma majetková, která podnikatele stihne, nezachytí-li z cen produktů dostatečnou náhradu za zničené a spotřebované pomůcky a potřeby produkční, a na druhé straně nemusí se ani za stejnou vyplacenou mzdu vykonati stejná práce, tak že je tu shoda a souvislost mezi vyplacenou mzdou a její zachycenou peněžní úhradou z cen tovarů jen formální, číselná, a zůstává volné pole stálým sporům o tom, pokud placená mzda vyhovuje vskutku i oněm požadavkům věcným, je-li reálně dostatečná a sociálně přiměřená, nemluvě ani o požadavku dalším, zda by neměla poměrně reálně růsti se vzestupem produktivity, ježž technické a organizační pokroky umožňují.

V n i t ř n í spojitost cenová mezi mzdou a cenami tovarů je naopak spíše ještě užší než mezi cenami produktů a hmotnými produkčními náklady, to jest oběťmi hmotných produkčních hospodářských statků, jež slouží produkci přímo. Poněvadž totiž úplata za konanou práci není v přímém přesném vztahu s množstvím produktů a produkovanou jejich vyšší nebo nižší kvalitou, a je práce jako účastník produkce činitel svébytný a samostatný, jehož přičiněním vedle finančního kapitálu a vedle volných sil přírodních vznikají ryzí přebytky produkční nad spotřebované hmotné produkční pomůcky a živobytné prostředky zúčastněných pracovníků: mluví se v národohospodářské teorii o mzdě jako o „důchodu“, to jest jako o penízi, který připadá práci jako podíl, jako příděl z přebytků produkce, totiž z hrubého výnosu produkce, zbylého po úhradě zničených částí investičních pomůcek produkčních a přímých surovin a hmot pomocných.

Vedle práce účastní se na dělbě o tento hrubý výnos produkce finanční kapitál, vázaný po dobu produkce v půdě a zařízeních a pomůčkách produkčních, surovinách i v potřebných ži-

vobytných potřebách pracovníků, a jeho důchodkový podíl se nazývá úrokem. Ba v národohospodářské teorii započítává se jakýmsi omylem do „důchodů“ dokonce i peníz na potřebnou náhradu všech těchto hmotných pomůcek produkčních, jimiž se jen nahrazuje, co bylo produkcí dočasně spotřebováno, kde tedy jde o to, udržeti stav produkčního národního jmění na dosavadní výši, a říká se, že se za „důchody“ skupují veškeré vyrobené produkty, nebo že „úhrnný peníz národních důchodů se rovná úhrnnému penízi všech produkovaných statků“. Je sice pravda, že národní produkci se musí stále obnovovati všechny hospodářské statky mimo půdu, a že se tedy všechny tyto statky stále znovu na trhu prodávají a kupují, ale nemělo by se říkati, že se kupují za „důchody“, poněvadž nákup té části produktů, jež slouží náhradě zničených a spotřebovaných pomůcek produkčních a přímých surovin a hmot pomocných mimo živobytné potřeby zúčastněných pracovníků, je úplně jiné hospodářské povahy než nákupy za „důchody“ pracovní anebo dokonce za důchod finančního kapitálu čili úrok. Tento zmatek je asi způsoben a dá se částečně omluviti tím, že bývají vyrobené produkty velmi často úplně jiné podoby a podstaty než statky produkcí spotřebované, a mimo to snad i tím, že není při produkci zaručeno, že bude lze z výsledků produkce vskutku nahraditi ony zničené statky a že nebude produkce substančně ztrátová i pokud se týče těchto přímých pomocných zařízení a prostředků produkčních, tak že nedá se produkce ani pokud se těchto statků týče považovati za prostou směnu na způsob prostých směn tržebních, kde přechází statek z ruky do ruky nezměněný a jde tedy spíše jen o změny soukromoprávních poměrů, třeba i tyto užší tržební směny byly hospodářsky odůvodněny, to jest vzešly z požadavku hospodárnosti.

Ale nehledíme-li k těmto pojmovým a názvoslovným nerosvňalostem, je ve smyslu běžného názvosloví a názorů národohospodářské teorie úzká spojitost mezi cenami produktů veškeré národní produkce a mezi úhrnem tak řečených národních důchodů, vždyť obé je vlastně číselně totéž, a nemůže tedy ani na jedné straně zbyti část národní produkce, na niž by se nedostalo kupní síly, „důchodů“, ani naopak nemůže zbyti část „důchodů“, jež by neměla čeho kupovati. Za dnešních poměrů je tato rovnováha číselně vyjádřena cenově: úhrn cen produkovaných statků rovná se úhrnné ceně „důchodů“ a každý cenový přesun na té neb oné straně této rovnice, ať je vyvolán způsobem organickým, vnitřně odůvodněným, nebo násilným, mocenským, nutně se přešínuje na ostatní členy rovnice.

Vlastně by se mělo lišiti mezi kupní silou, jež jest představována úhrnnou cenou všeho dosavadního národního jmění, ať produkčního, ať neprodukčního, t. j. spotřebě v užším smyslu

sloužícího, neboť i takovéhoho jmění spotřebního může býti užito k účelům produkčním, a kupní silou nově národní produkcí vzniklou, představovanou ryzími přebytky produkčními, zbylými po úhradě a náhradě všech nákladů produkčních, včetně vyplacených mezd. Pozemky a hospodářské statky mohou býti na trhu směnovány navzájem, v dnešních poměrech děje se to ovšem prostřednictvím peněz; pak latentní kupní síla v nich vázaná vystupuje dočasně na trhu aktivně. I tyto směny jsou směny k účelům produkčním; směřují povětšinou nepřímě k tomu, aby nový nabyvatel lépe využil peněžního, t. j. finančního kapitálu v nich trčícího v produkci, zvláště jde-li o směnné prodeje a nákupy na úvěr. Mimo to směňují se na trhu statků hospodářské statky přímo k účelům spotřebním: části prodejní ceny, obdržené za produkované statky, se užije na nákup náhrady za zničená produkční zařízení a náhrady za spotřebované suroviny a pomocné hmoty produkční a další část ve výši vyplacené mzdy v minulém období zadrží výrobce, aby si na trhu práce mohl opatřit účast práce v příští produkci. Tyto přímé produkční směny se na rozdíl od předešlých nepravidelných směn stále v údobích produkčních opakují, neboť veškeré hospodářské statky se musí znovu a znovu produkcí ustavičně obnovovati. Ale i zmíněný ryzí výnos produkce, ať je to úrok z finančního kapitálu podnikatelova v podniku umístěného, včetně jeho ryzího podnikatelského zisku, anebo ať je to zlepšení mezd nad dosavadní úroveň, uplatní se na trhu statků jako poptávka, jako kupní síla. Podnikatel užije totiž obvyčejně svého ryzího uspořeného přebytku na rozšíření podniku, a pak z něho nakupuje další produkční pomůcky, anebo jej zapůjčí jiným podnikatelům, někdy přímo, jindy prostřednictvím peněžních ústavů, u nichž byl své úspory uložil, a také tato kupní síla se dostane tímto způsobem v obou případech jednak přímo na trh statků, jednak nepřímě prostřednictvím trhu práce, poněvadž dělník většinu mzdy utratí za své živobyté potřeby. Uspoří-li dělníci část svých dosavadních mezd anebo část zvýšených mezd, jež jim byly zvýšeny na vrub ryzího přebytku produkčního, ukládají tyto přebytky rovněž obvyčejně u peněžních ústavů a ty je rozpůjčují podnikatelům na rozšíření, zvýšení dosavadní produkce nebo zavádění nových oborů produkčních.

Dostává se tedy na trh statků jak veškerá kupní síla dosavadní, dočasně za děje produkčního vázaná a po skončené produkci uvolněná, již se užívá dílem na nákup náhrady za zničené pomůcky při produkci a spotřebované při ní suroviny, dílem jako „důchodu“ pracovního na nákup živobytých potřeb zúčastněných na produkci pracovníků, tak kupní síla vsutku nově či „na víc“ jako pravý ryzí důchod vzniklá. Koupí-li podnikatel nebo dělník za tento svůj ryzí důchod půdu anebo trvajících již zařízení, pomůcky a potřeby produkční, je to pouhý subjektivní

přesun vlastnictví, a bývalý majitel tohoto majetku může uvolněného peníze přece užítí k zmíněným účelům rozšíření nebo zvýšené příští produkce, třeba snad produkce jiné. Zaplatí-li při takovémto přesunu nový nabyvatel za tyto věci více než za ně předešlý majitel byl dal, ani pak se neodcizí tento přeplatek zmíněnému účelu, neboť i pak bude moci bývalý majitel získaného přetržku užítí na rozšíření a zvýšení produkce, neboť oč poklesla kupní síla nového nabyvatele podniku nebo zařízení produkčního, o kolik stoupla kupní síla majitele bývalého.

Rozhodující okolností ve všech těchto případech uplatňování kupní síly, ať kupní síly dosavadní, užívané k nákupu náhradních produkčních pomůcek a surovin, nebo kupní síly v podobě „důchodu pracovního“ za produkce obnovované, nebo kupní síly vskutku jako „ryzí“ nový důchod vzniklé, na trhu statků je, že za pravidelných okolností kupní síla, představovaná pracovními „důchody“ a důchody ryzími, jinak nemůže vzniknouti než při produkci statků, nebo snad lépe řečeno, zároveň se vznikem statků a jich hodnoty, vždyť hospodářské statky se všechny mimo půdu musí stále produkcí obnovovati: produkcí se staré statky ničí a vznikají za ně statky nové a o tyto nově produkováné statky se dělí účastníci produkce, tak že rozvrh hrubého „důchodu“ mezi kapitál a práci po úhradě zničených a spotřebovaných užitých věcných pomůcek majetkových neznamená nic jiného, než rozvrh nároku na hrubý přebytek statků in natura, pomoci těchto dvou produkčních činitelů produkováných, jen že tím, že se tyto „důchody“ vyplácejí a zachycují v penězích, přesunuje a rozšiřuje se tento nárok a dá se uplatniti na trhu jako kupní síla proti všem statkům dosud produkováným, ne jen těm, při jichž produkci zmíněné „důchody“ vznikly. Nějak uměle nelze tvořiti důchody nebo kupní sílu, t. j. aniž by byla prve „odpracována“, „zasloužena“, podložena příslušnými hospodářskými statky, a tvoří-li se přece, jako při inflačním výdaji papírových peněz, tráví tato umělá kupní síla z legálně vzniklé kupní síly ostatní: ceny statků totiž podrazí a tím všichni dosavadní držitelé peněz a peněžních pohledávek utrpí újmý.

Započítá-li se do ceny produkční přesná náhrada věcných nákladů produkčních a vyplatí-li se mzdy v té výši, aby jí byly uhrazeny živobytné náklady dělníkovy, jak za produkce byly skutečně spotřebovány, docíluje se toho, že zůstává za předpokladu stability cenové zachován dosavadní národní úhrn majetku neztenčen. Teprve to, co pak zbývá, tedy podnikatelův vlastní ryzí přebytek produkce, tvoří buď volnou kupní sílu, pokud byl tento úrok podnikatelem nebo kapitalistou uspořen, nebo zvyšuje spotřební úroveň poživatelů tohoto důchodu. Podobně dostává-li dělník větší mzdu, než byla započítána do výrobní ceny

produktu, buď zvýší o ni svoji spotřební úroveň, a pak hmotné národní jmění zůstane nezvýšeno, anebo uspoří-li dělník tento příplatek, zůstane zachován jako volná kupní síla. V obou případech úspor, jak úspory podnikatelovy, tak úspory dělníkovy, je tato nově vzniklá volná kupní síla podložena nově, zároveň se vznikem jejím produkovanými statky, tak že rovnováha mezi statky na jedné straně a mezi nároky na ně na druhé straně zůstane zachována. Kdežto zvýší-li se ceny statků nějakým vlivem nepravidelným, „mocenským“, ať již jako důsledek zvýšených mezd nátlakem dělnictva anebo svémocnou dohodou producentů, a zvýšil se takovým způsobem podíl práce nebo podíl kapitálu, jde tu jen o dočasnou poruchu, jež vyvolá zprvu přesun reálných důchodů mezi oběma těmito důchody, po případě snad částečně i na úkor dosavadní substance národního jmění produkčního, pokud by podnikatelé při zachycování náhrad za spotřebované součásti majetkové při produkci nekalculovali úplně správně, ale časem se zhruba dostaví bývalá číselná cenová a „důchodová“ rovnováha znovu, jen čísla budou větší.

Svrchu zmíněnou vskutku nově, jako ryzí důchody vzniklou nespotřebovanou, tedy volnou kupní sílu uplatní pak na trhu statků její vlastníci buď přímo k účelům produkčním, anebo ji ukládají u peněžních ústavů a ty ji rozpůjčí jiným podnikatelům a dostane se tedy tato kupní síla každým způsobem na trh statků. Zprvu byla tato na víc vzniklá kupní síla představována ryzími přebytky produktů a byla pak prodejem těchto produktů uvolněna, to jest byla jako peněžní nárok v hotových penězích daný nebo jako účetní pohledávka přesunuta na soubor všech národních statků, až posléze zmíněnými nákupy k účelům produkčním se opět „vtělí“ v soukromohospodářské vlastnictví těchto nakoupených statků. Úhrn finančního kapitálu, všemi národními statky představovaný, včetně ryzího přebytku nově produkovaných statků, se uvedenými změnami v umístění této nově vzniklé kupní síly nemění.

Ale je přece jen třeba lišiti v tomto úhrnném celku národního finančního kapitálu, jak je dán cenovým úhrnem veškerých národních hospodářských statků, dva soubory: finanční kapitály vlastnické, jež jsou představovány hospodářskými statky, včetně pozemků, úvěry nezatíženými, a finanční kapitály úvěrové, jež znamenají nároky vlastníků těchto kapitálů na majetek v rukou jejich dlužníků dočasně se nalézající. Obojí tyto finanční kapitály jsou pak kupní silou na ten čas vázanou, jež však může býti uvolněna, a to v prvním případě prodá-li vlastník ony hospodářské statky, v druhém případě pak pouhým soukromoprávním převodem úvěrové pohle-

dávky jinému vlastníku úsporných úvěrových finančních kapitálů. V prvním případě přechází vlastnictví příslušných hospodářských statků z jedné ruky do druhé a prostřednictvím jeho vlastnictví finančních kapitálů, v druhém případě uvolňuje se dosavadnímu věřiteli pouze peněžní pohledávka, kterou může uplatnit na trhu vůči souboru všech nabízených hospodářských statků.

Tyto poměry jsou však zkříženy tím, že produkované statky slouží jako prostředek další produkci, zkonsumují se při ní a musí být stále znovu a znovu vyráběny, obnovovány a přibývají jen zmíněné ryzí přebytky produkovaných statků nad statky při produkci spotřebované. Jen o tyto „na víc“ produkované statky může vzrůst úhrn „důchodu“ pracovního a úhrn důchodu kapitálového proti úhrnům dosavadním, nemá-li nastati porucha platné úrovně cenové, a jen tyto nově přibylé ryzí důchody tvoří novou zvýšenější volnou kupní sílu na trhu statků. Na trhu statků se nabízejí však postupně stále znovu a znovu všechny statky, jež dosud byly produkovány a jak se stále postupně produkcí obnovují a podobně tu vystupují jako poptávka, vedle poptávky po náhradních součástech zařízení produkčních a spotřebovaných přímých surovin produkčních, i všechny pracovní „důchody“, které účastí na produkci rovněž stále nově vznikají a tvoří aktivní kupní sílu. Jediné pozemky jsou skutečné statky trvalé, jež netřeba obnovovati, jejichž nabídka a poptávka se na trhu periodicky neobnovuje, nemusí obnovovati; jejich prodeje a nákupy jsou pouhými směny tržebními v užším smyslu, znamenajíce zároveň převod vlastnictví finančních kapitálů z ruky do ruky, aneb jsou to nákupy, aby v nich byly investovány nově vzniklé uspořené finanční kapitály v případech, kdy se za ně platí větší ceny než ceny, za něž je dosavadní vlastník byl koupil.

Pokud by se národní produkcí obnovovaly jen statky dosavadní, a způsobem dosavadním, nebyl by vzestup důchodů a spotřební úroveň obyvatelstva národního celku možný; teprve tím, že se dosavadní produkce organizačně a technicky z hospodárňuje, činí produktivnější, a dává větší ryzí přebytky produkční, jest umožněno, aby se dostalo jak práci, tak kapitálu vyššího podílu, většího podílu než dosud a zároveň je umožněno, že mohou z úspor těchto důchodů býti dosavadní zařízení produkční zvětšována a zdokonalována. V tom vězí hlavní význam oné nově vytvořené kupní síly, oněch vskutku nově přibylých volných „důchodů“ a úspor z nich zahospodařených.

Zvláštní váhy nabyla v naší době ta část těchto nově vzniklých a uspořených ryzích důchodů, kterou jejich vlastníci, nechťce nebo nemohouce sami podnikati, půjčují do produkce, to jest do výroby, dopravy a tržby, o něž vzrůstá svrchu zmíněný

úhrn úvěrových finančních kapitálů, dávající si za to platiti **úvěrový úrok**.

V národohospodářské teorii ovládá dosud mínění, že tento úvěrový úrok je nutným důsledkem vlastního úroku „přirozeného“ nebo „absolutního“, který musí každá produkce poskytovat jako „důchod“ zúčastněnému kapitálu, nebo že je s ním totožný. Je několik teorií, jež hledí dokázati, proč se tento „přirozený“ úrok vyskytuje, proč jej soutěž producentů neodstraní a proč poptávka trpí, aby byl v ceny produktu započítán. Moje mínění jde opačným směrem: považují okolnost, že musí podnikatelé platiti úrok z úvěrových kapitálů, pokud jich k produkci užívají, za příčinu, proč musí všechny finanční kapitály, i když jsou to vlastnické kapitály podnikatelovy, dostati svůj důchod, úrok. Není potřebí velkých teorií, aby se věc vyjasnila.

Finančních kapitálů, to jest kupní síly, ať je vázána vlastnictvím pozemků nebo věcných hospodářských statků, anebo ať teprve vznikla jako přebytek produkční a je vázána v produkováných věcech, nalézajících se zatím ještě v rukou podnikatelových, jež však bude záhy uvolněna prodejem těchto produktů, není nazbyt, všechny finanční kapitály jsou v pravidelných okolnostech zaměstnány, musí se jimi tedy hospodařiti. Ale musí se jimi hospodařiti nejen co do jejich velikosti, jako s každou jinou akumulovanou silou nebo nárokem, nýbrž musí se jimi hospodařiti i se zřetelem k prodlení časovému, po které je tato kupní síla, tento finanční kapitál v produkci vázán, včetně doby na přípravu k produkci potřebných pomůcek produkčních, než se uvolní, aby mohl býti znovu k novému ději produkčnímu užít, ať již v témž podniku, nebo i jinde. Objektivně, nehledě tedy k dočasnému právnímu jejímu subjektu, trvá tato kupní síla stále, pokud trvají statky, v něž je vtělesněna, a trvá jako jakýsi abstraktní finanční kapitál nepřetržitě stále, i když se tyto statky stále produkčními ději spotřebují a znovu obnovují. Každým takovýmto hospodářským immateriálním statkem, nárokem, který se užíváním nespotřebuje, který objektivně trvá ustavičně, musí se hospodařiti hlavně se zřetelem na moment časový: čím delší dobu je tento nárok dějem produkčním vázán, tím větší je jeho důchodový nárok na podíl z produkce.

Kdyby byla kupní síla přebytečná, kdyby bylo finančních kapitálů nadbytek, to jest kdyby bylo produkčních hospodářských statků tolik, že by si jich každý mohl osvojiti, kolik potřebuje, a produkovalo se poměrně nepatrnou obětí tolik statků, že by to až téměř převyšovalo poptávku, pak by také nezáleželo na tom, zda by byla kupní síla při některém ději produkčním vázána déle nebo kratčeji, zda by tedy trvala produkce dlouho nebo krátce. Kdežto kdyby byly finanční kapitály zesocialisovány nebo znárodněny, ale nebylo jich nazbyt, musil by se

při takovéto nějaké zkomunisované produkci přece jen brátí zřetel na čas, po který produkce trvá, aby se produkce zbytečně neprotahovala.¹⁰⁾

Ale přes to nepovažují úrok za živél statický, který je nezbytně nutným spoluúčastníkem ryziho důchodu za rovnovážného stavu produkce, jak je tento rovnovážný stav na základě daných prostředků produkčních a nabídky jich na jedné straně a dané poptávky po nich na druhé straně vytvořen; nýbrž považují jej za živél d y n a m i c k ý, kolísavý, a dokonce za živél přenesený na pole produkce, podnikané vlastnickými finančními kapitály, z produkce úvěrové. Poněvadž je totiž možno všechny finanční kapitály, jichž jejich vlastník nechce nebo nemůže užítí ve vlastní své produkci, půjčiti za přiměřenou úplatu podnikatelům druhým, je přirozeno, že podnikatelé žádají, mají-li produkovati, aby jim i jejich vlastní kapitály vynášely takovýto přiměřený důchod, úrok.¹¹⁾

Jde jen o to, co rozhoduje o výši tohoto podílu, který mu vedle podílu produkčního činitele práce z výsledků produkce připadá? Řekli jsme již, že není výše úroku nějak předem stanovena, nýbrž že kolísá. Podobně není nijak určen podíl práce, druhého to spoluúčastníka na ryzím přebytku produkce, neboť není nijaké „spravedlivé“ nebo „přirozené“ mzdy, kterou by produkce musila uhraditi. A nedá se tedy ani stanoviti podíl jednoho nebo druhého tohoto činitele jako z b y t k o v ý, r e s i d u á l n ý úhrn po úhradě podílu činitele druhého. Ostatně se nedá do ceny produktu za všech okolností započítati ani mzda skutečně vyplacená anebo skutečně vyplacený úrok z finančních kapitálů při produkci na úvěr podnikané, poněvadž není vyloučena produkce ztrátová, třeba byla výjimkou.

Za dnešní soukromohospodářské organisace podnikatelské produkce rozhoduje jak o výši úroku, tak o výši mzdy volná soutěž nabídky a poptávky, pokud nejsou majitelé volných finančních kapitálů nebo dělníci zorganizováni, skartelováni, aby si vynutili vyšší důchody než dosud. Jenže ovšem vynutí-li si dělnictvo zvýšení mezd a nedá se toto zvýšení vyrovnati zvýšenou

¹⁰⁾ Není proto po mém soudu správné, tvrdí-li Diehl, že by za produkčního komunismu vůbec úroku nebylo, anebo domnívá-li se Lampe (Zur Theorie des Sparprozesses und der Kreditschöpfung, Jena 1926), že by v hospodářství ustáleném mohl býti úrok zásadně odstraněn bez hospodářské újmy, když má jen úlohu dynamického regulátora cen.

¹¹⁾ Také Streller dochází svými dedukcemi ve spise »Die Dynamik der theoretischen Nationalökonomie«, Tübingen, 1928, spisu to, který o věci posléze byl vydán a v němž jsou zhruba shrnuty všechny dosavadní názory, dochází svými dedukcemi k úsudku, že úrok je živél dynamický. (... »eben weil Kapitalzins und Unternehmergewinn und Kapital und Unternehmerfunktion mit den produktiven Umwegen bzw. den Zeitintervallen in Zusammenhang stehen, die es in der Statik nicht gibt ...«).

výkonností nebo jinakým zhospodárněním výroby, a pokud ani finanční kapitál nechce nebo nemůže se svého úrokového důchodu sleviti, musí zanedlouho toto zvýšení mezd se minouti účinkem, poněvadž podnikatelé musí zvýšiti ceny produktů a dělníci ztratí jako konsumenti výhody, kterých nabyli jako poživatelé zvýšeného „důchodu“. Ale přes to je prakticky, třeba ne v teorii, dána přibližná mez, jakési existenční minimum, pod něž mzda neklesá, a třeba se v teorii mluvilo o jakémsi monopolu vlastníků finančních kapitálů nebo věcných produkčních kapitálů, nemohou tito vlastníci vynutiti ani mezd ani cen libovolných, poněvadž by nezaměstnaností svých podniků přece jen trpěli, a pokud mohou doufati, že se i při zvýšených mzdách dá produkt jejich odbyti, nebudou váhati a budou se řídití zásadou volné souítěže, to jest budou se snažití míti větší obraty s menšími zisky, než zásadou monopolní, totiž při malých obratech docilovati velkých zisků.

Úrok je v tomto směru z pochopitelných příčin mnohem pružnější. Ale i on má střední linii, kolem níž sice poměrně značně kolísává, ale k níž má přece jen tendenci se vraceti. Tento střed je výslednicí četných vztahů a vlivů, jak na straně nabídky finančních úvěrových kapitálů, tak na straně poptávky po nich.

Především je třeba lišiti nabídku a poptávku vlastních, reálných finančních úsporných kapitálů, nově vzniklých uspořených produkčních ryzích „důchodů“, které se rozpůjčují na dlouhodobé úvěry, a je možno je tudíž dlouhodobě investovati, produkovati za ně hlavně trvalejší zařízení produkční, poněvadž nebývají vypovídány anebo bývají vypovídány jen poměrně menší částkou. Kolik těchto kapitálů v různých územních hospodářských souborech vzniká, závisí na mnohých okolnostech. V zemích primitivnější produkce zemědělské vznikají tyto kapitály poměrně zvolna, poněvadž jednak zemědělská malovýroba hledí si spíše hospodaření soběstačného než hospodaření pro trh, je spíše hospodářstvím naturálním než peněžním, v němž se ryzí hospodářské přebytky umísťují přímo v podniku a slouží k jeho zvelebě. V zemích průmyslových a obchodních a v zemích poměrně již pokročilejších a bohatších vznikají tyto kapitály rychleji a silněji, poněvadž veškerá produkce je orientována podnikatelsky, vyrábí se pro trh a pro zisk, a přes to že i zde střední a větší podnikatelé všechny ryzí přebytky umísťují ve svých vlastních podnicích, poněvadž tu jim vynášejí poměrně nejvíce, přece jen je tu tvorba úsporných finančních kapitálů značná, hlavně tvorba drobných kapitálů, jež se pak soustřeďují v peněžních ústavech a bývají souborně rozpůjčovány na úvěr podnikatelům. Neposlední příčinou tohoto rychlejšího vzniku kapitálových úspor v takových zemích je, že čím více těchto kapitálů v zemi pak již je, tím rychleji jejich úhrn roste jaksi sám ze sebe, ze svých vlastních důchodů, z úroků.

Proto také bývala v dobách, kdy nebylo značnějších přesunů podnikatelských finančních kapitálů z jednoho hospodářského území do druhého, sazba úroková v zemích primitivnějšího hospodaření vysoká, v zemích hospodářsky vyspělejších poměrně nižší, a musily si zemědělské státy, pokud chtěly přejíti k intensivnější produkci zemědělské nebo dokonce k výrobě průmyslové, vypůjčovat produkční finanční kapitály z ciziny, po případech zakládali cizí kapitalisté tam takovéto podniky sami. Ostatně děje se to podnes, jen že dnes je tato pohyblivost kapitálů mnohem větší, a proto se dnes již nevyskytují tak značné rozdíly úrokových sazeb jako bývaly dříve.

Hlavní kmen nabízených finančních kapitálů tvoří tedy úvěrové kapitály strádatelů nepodnikatelů, soustředěvané u bank. Nabídka těchto úvěrových finančních kapitálů se strany bank a poptávka po nich se strany podnikatelů rozhodují o výši úroků, již se přizpůsobuje i výše úroků z vlastních finančních kapitálů podnikatelů, které mají ve svých podnicích investovány, poněvadž za dnešní doby téměř každý podnikatel požívá úvěru a přivypůjčené kapitály nezřídka dokonce převyšují kapitál vlastní. Mimo to u akciových společností průmyslových, tržebních a dopravních a obdobných kapitalistických útvarů, jež dnes nabývají ve velkopodnikání vrchu, je kmenový kapitál s hlediska hospodářského úplně na rovní s kapitálem úvěrovým, přivypůjčeným, ježto akcionáři a obdobní podílníci měří a dostávají důchod z tohoto kapitálu v podobě úroků jako obyčejní věřitelé.

Tím nemá však býti řečeno, že by nebylo vůbec úroku, kdyby nebylo produkčního úvěru a produkovali podnikatelé jen za své, jen vlastními hospodářskými statky. Hospodářské statky, mimo půdu, musí býti stále produkcí obnovovány, stále se spotřebují k účelům produkčním, o produkované statky dělí se činitelé produkční, a produkovanými statky nahrazují se především statky produkcí zničené a produkčními činiteli spotřebované. Kdyby poptávka po produktech zachovávala úplně dosavadní rozsah, nezvětšovala se, a nezáleželo by z různých příčin tedy na tom produkovati více než dosud a nezáleželo tedy ani na tom produkovati levněji, tudíž snížit ceny produktů za nesnížených mezd a ostatních nákladů produkčních, tak že by nebylo ryzích přebytků produkčních a stále se nahrazovaly právě jen statky produkcí strávené, a kdyby bylo mimo to produkčních hospodářských statků tolik, že by se jimi nemusilo při produkci nějak zvlášť šetřit, ale přes to by se však hleděla udržeti jejich zásoba zhruba neztenčena: pak by nebylo třeba ani na jedné straně zařízeními produkčními, ani surovinami a potřebami produkčními, ani na druhé straně prací se zřetelem na živobytné její potřeby tak pečlivě hospodařiti, aby

se při produkci musilo dbáti i té okolnosti, zda jsou tyto hmotné pomůcky produkční, to jest finanční kapitály v nich vázané, a ovšem i finanční kapitály trčící v půdě v produkci zabrané, upoutány produkcí d é l e nebo k r a t ě j i, čili trvá-li děj produkční déle či kratčeji, ba nemusilo by se ani snad uvažovati, vyžaduje-li a váže produkce v ě t š í nebo m e n š í finanční kapitály.

V našich dobách jsou však poměry jiné: není uvedených předpokladů takovéto nevypočítavé produkce a danými hospodářskými statky musí se při produkci tak hospodařiti, aby za nejmenších přímých obětí produkčních hospodářských statků a živobytných potřeb zaměstnaného dělnictva se produkovalo pokud možná největší množství produktů, aby produkce nejen nahrazovala tyto uvedené spotřebované hospodářské statky, ale poskytovala nad to ryzí přebytky, a to pokud možná největší ryzí přebytky, aby byla pokud možná nejproduktivnější, jak říkáme, a bylo možno z těchto ryzích přebytků produkce pokud lze nejvyšší měrou zvyšovati úplatu za práci na produkci zúčastněných pracovníků a tím je povzbuzovati, aby konali práci poměrně intensivněji, vydatněji, jakož i aby bylo lze poskytovat pokud možná největšího výnosu zúčastněnému finančnímu kapitálu, to jest jeho vlastníku podnikateli, aby i on hleděl rovněž využití tohoto kapitálu pokud možná nejintensivněji. Tyto ryzí přebytky mají mimo to, jak víme, nesmírný nepřímý význam hospodářský, ježto v prvním směru umožňují poměrný vzestup životní míry dělnictva, a v druhém směru umožňují nejen zvětšování produkce, ale i její technické a organizační zlepšování, poněvadž k takovémuto zlepšování je obyčejně třeba rovněž poměrně více produkčních prostředků než k produkci extensivní.

A jak je možno lépe, hospodárněji využití zúčastněného finančního kapitálu, to jest kupní síly, jež je představována a dočasně vázána půdou, produkčním zařízením, produkčními surovinami a potřebnými živobytnými potřebami zúčastněných pracovníků? Předpokládáme-li stabilitu cenovou, tak že pouštíme se zřetele zintensivnění této kupní síly v tom směru, že by se za tutéž kupní sílu pořídilo více hospodářských statků, to jest, že by byly levnější, podobně jako jsme zůstavili stranou zhospodárnění produkce u činitele práce snížením mezd, pak je možné lepší využití dané kupní síly jen zkrácením děje produkčního, tedy rychlejším jeho opakováním, rychlejší obnovou produkce, rychlejší obnovou statků produkcí zničených a za dobu produkční spotřebovaných. Kdežto u činitele práce a pracovní síly je možná ještě cesta jiná, totiž vnitřní zesílení úkonu, vydatnější vypětí energie, tak že se provede v téže době výkon větší, jako: když jeden dělník zastane v téže době práci dvou dělníků, dejme tomu, zvedne břemeno v dané době sám, ač jinak je k tomu potřebí

obyčejně dělníků dvou, kdežto zrychlení výkonu znamená, že vykonal dělník v téže době daný úkon dvakrát, tedy že zvedl jeden dělník obvyklé břemeno na jednoho dělníka připadající v dané průměrné době dvakrát. Oběť lidské pracovní energie není totiž v přímém a přesném poměru s obětí dělníkem za produkce spotřebovaných statků: za malou úplatu, malou obětí věcných hospodářských statků vykoná se někdy práce mnohem větší než za úplatu velkou, a lidská přírodní energie práce se výkonem práce neničí, absolutně nevyčerpává, obnovuje se v podstatě sama ze sebe a ne v přímém poměru spotřebovaných živobytných potřeb.

Naproti tomu finanční kapitál je moc hospodářská, tedy lidmi uměle zkonstruovaná, jež je představována, ztělesněna v hospodářských statecích, vzniká, trvá a zaniká s nimi, je to jakési vlastnictví ve smyslu soukromoprávním, jehož nárok však, pokud není dočasně spjat s určitým hospodářským statkem, nůvbrž je dán volným peněžním finančním kapitálem, má dosah širší, vztahuje se poměrnou částí na všechny hospodářské statky lidstva. poněvadž může býti příslušný statek prodán, a tím se tento nárok přeměnou v peněžní nebo účetní pohledávku dočasně jaksi uvolní nebo lépe řečeno rozšíří na všechny nabízené hospodářské statky. Tyto hospodářské statky musí býti stále produkcí obnovovány, ryzí přebytky produkce hospodářských statků zvětšují však kvantitativně tento podíl kupní síly podnikatelovy na hospodářských statecích, tak že jak za poměrů jinak stejných v pravidelných případech produkovaných statků reálně přibývá, roste zároveň úhrnná kupní síla, roste přímo úhrn národních finančních, abstraktních kapitálů, vyjádřených peněžními cenami všech hospodářských statků, včetně půdy.

Mimo to však mohou býti tyto finanční kapitály zvýšeny co do svého účinku tím, že se produkce zrychlí, poněvadž pak opakuje-li se děj produkční v dané době, dejme tomu, dvakrát, využije se těchto finančních kapitálů dvakrát, což se účinkem svým rovná jich zdvojnásobení. Věc se zdá býti nemožná, když produkční finanční kapitály jsou představovány hmotnými pomůckami produkčními a ty se každým jednotlivým dějem produkčním buď úplně nebo poměrnou částí ničí, spotřebují. U neprodukční spotřeby, u spotřeby v užším smyslu, je vskutku lhostejno, zda se spotřeba statku rozdělí na kratší období, rychleji se opakuje, nebo na oddíly delší, ale řidší, tu rozhoduje jen úhrn spotřebovaných statků — je v tomto směru jedno, jí-li někdo třikrát denně nebo jen jednou, rozhodující je úhrn spotřebovaných statků za den nebo jiné podobné spotřební údobí — kdežto u spotřeby k účelům produkčním znamená každé zkrácení doby spotřební, každé zkrácení mrtvé doby vázanosti produkčních hospodářských statků zároveň úsporu těchto statků,

jež se co do účinků rovná reálnému zmnožení těchto statků, asi tak jako zrychlení svrchu zmíněného pracovního výkonu dělnictva. Jsou dvě příčiny, proč zkrácením čili zrychlením děje produkčního získává se poměrně více produktů, přes to že při takovéto dvakrát rychlejší produkci spotřebuje se přímých produkčních surovin dvakrát více než jinak. Každá produkce skýtá totiž v našich poměrech za pravidelných okolností ryzích přebytků produkčních a čím častěji se produkce v nějakém údobí opakuje, tím vícekrát se těchto ryzích přebytků docílí. A dále nehledě ani k té okolnosti, že v témže období časovém vyplacené mzdy dvojnásobnému počtu dělnictva umožňují živobytí dvojnásobnému počtu dělnictva anebo poměrné zlepšení jeho životní úrovně, zintenzivněly-li se výkony pracovní za téhož počtu dělnictva některým způsobem svrchu uvedeným, je zrychlená produkce poměrně výhodnější hlavně i tím, že se snižuje tak řečená „mrtvá“ či fixní režie, jež se musí určitým průměrným úkonem uhraditi, ať podnik produkuje více nebo méně, ať produkuje rychleji nebo volněji. Mimo to se ostatně trvalá zařízení produkční ani neničí v přímém poměru k tomu, jak se často úkon opakuje. V uvedených těchto okolnostech tkví hospodářský důvod, proč je zrychlená produkce se zřetelem na investované produkční statky a ostatní hmotné pomůcky produkční úspornější, vydatnější a vůbec výnosnější. Míníme ovšem zrychlenou produkci v dosavadním rozsahu a pomocí dosavadních zařízení produkčních a dosavadního rozsahu práce, na rozdíl od zhospodárnění výroby pomocí zvětšených zařízení produkčních, tedy organisovanou velkovýrobou, a od zhospodárnění výroby technickými pokroky a zlepšenou její vnitřní organizací, to jest účelnější kombinací pomůcek, zařízení a prostředků produkčních a práce. Při organisované velkovýrobě ušetří se rovněž na mrtvé režii a tato úspora je příčinou, vedle hospodárnější produkce i v běžných nákladech produkčních, že zakládají se čím dál více velkopodniky sdruženými kapitály a že i největší podniky jednotlivců užívají investičních úvěrů, aby mohli své podniky zvětšiti.¹²⁾

V uvedeném případě lepší vnitřní organizace výroby zhospodárňuje se produkce, aniž by k tomu bylo třeba více produkčních hospodářských statků než dosud, kdežto technické zdokonalování produkce vyžaduje obvykle zvýšeného nákladu zařizovacího, ale bývá poté úspornějším v běžných nákla-

¹²⁾ Marx vyvozoval z tohoto příznivějšího poměru mezi fixní reží a ostatními náklady produkčními u velkopodníků u přirovnání s malopodniky, že malopodniky vůbec zaniknou, kdežto Schmalenbach (srov. jeho přednášku na sjezdu soukromohospodářů, r. 1928 ve Vídni konaném) se domnívá, že toto stále závodění podniků ve výrobě ve větších a větších rozměrech a čím dál racionalisovanějších metodách nutně vede k produkčním kartelům a povede k hospodářství vázanému.

dech provozovacích. Také prostě extensivně, rozsahově zvýšená produkce a organizovaná velkovýroba vyžadují zvětšených trvalejších zařízení produkčních, ale velkovýroba přece jen p o m ě r n ě méně a mimo to je velkovýroba pak i v běžných nákladech produkčních úspornější. U rychleji opakované produkce je arcit třeba úhrnem za určité období časové, dejme tomu za rok, jako u každé zvětšené výroby, více kapitálů oběžných, totiž na přímé produkční suroviny a na živobytné potřeby zaměstnaných pracovníků a je ovšem předpokladem, že má země, jež o zrychlenou produkci usiluje, těchto surovin a potravin s dostatek anebo si je může odjinud opatřiti. A poněvadž jde výhradně o plodiny produkce zemědělské, má ovšem toto zrychlování produkce přirozenou mez ve světové produkci těchto plodin. V tomto směru tvoří však agrární plodiny základ veškeré ostatní produkce, ne jen produkce úvěrové, jak se domnívá S o m b a r t,¹³⁾ ba tvoří nezbytnou podmínku samé existence lidstva. Z technických důvodů rozlišují se tu trvalejší zařízení výrobních podniků od produkčních prostředků oběžných, ale nemá nijakého důvodu, mluvit se stanoviska technicko-hospodářského jako o „kapitále” jen o zmíněných trvalejších zařízeních produkčních: továrních budovách, strojích a pomocných zařízeních produkčních a připisovati kapitálový důchod čili úrok jim, ať už ve spojení s hmotnou jejich substancí anebo ve spojení s vyšším hodnocením spotřebních statků pohotových, jež mohou sloužiti spotřebě ihned a přímo, proti oněm zařízením a pomůckám produkčním, jež jsou jakýmsi statky budoucnosti ve smyslu teorie B ö h m-B a w e r k o v y. Vždyť veškerá tato „trvalá” zařízení produkční se právě tak postupně vyprodávají a po každém ději produkčním se z prodejní ceny produktu obnovují nebo měla by se obnovovati, jako se obnovují suroviny a ostatní běžné pomůcky produkční. Že tomu tak jest anebo má býti, toho nejlepším dokladem je skutečnost, že se u některých podniků, zvláště u drah, stále postupně tato „trvalá” produkční zařízení obnovují a ustavičnými novými nákupy udržují, jež se dějí na vrub běžného provozu a započítávají se do cen vyrobených tovarů nebo do cen pracovních výkonů, tedy u drah do sazeb dopravních. Ale ovšem musí se proto, posuzujeme-li délku některé produkce, bráti v úvahu, za kterou dobu se takováto trvalejší zařízení produkční zničí a musí býti příslušná kvota od hrubého výnosu odečtena prve než se dá mluvit o ryzím přebytku produkce. Jen půdu, to jest finanční kapitál v ní trčící, není třeba tímto způsobem z hrubého výnosu

¹³⁾ Pochybné je také, praví-li Sombart (ve svém díle Hochkapitalismus, vyšlém v Mnichově r. 1927): »Für allen Kredit besteht eine Schranke in der Größe des Bargeldvorrats eines Landes.«

produkce amortisovati, obnovovati, ale ovšem i tento finanční kapitál činí si nárok na přiměřenou odměnu z ryziho výnosu produkce.

Všechn finanční kapitál produkcí vázaný, ať by byl investován výhradně jen v stálejších zařízeních produkčních anebo výhradně jen v oběžných hospodářských statcích produkčních, napomáhá v poměru své výše a delší nebo kratší účasti k produkci hospodárnější, v prvním případě poněvadž umožňuje organizovanou velkovýrobu, při čemž zvětšuje se nezbytně také potřeba prostředků oběžných, v druhém případě produkci rychleji opakovanou. V nejčastějších případech spojuje se však vývoj k velkovýrobě zároveň se zrychlováním výroby a zvyšují se souběžně jak stálejší zařízení produkční, tak oběžné prostředky, nehledíc ani k tomu, že amortisování stálejších zařízení produkčních se zatímně zachycují odpisované kvoty z těchto zařízení v prostředcích oběžných, aby za ně pak mohly býti opatřeny nové stroje a budovy. Na odpisech je ostatně nejlépe viděti, že stálejší zařízení výrobní i oběžné jmění podniku tvoří jednotný majetkový soubor, jehož výrazem je všechny „finanční kapitál“ v podniku investovaný, ať vlastní nebo úvěrový.

Ale zbývá ještě otázka, již svrchu nadhozená, proč se zmíněné zhospodárnění produkce neprojevuje do té míry v snížené ceně produktu, aby úplně vyčerpávalo toto zlevnění produkce pomocí zvýšených „finančních kapitálů“, tak že by nebylo úrokového důchodu aspoň z vlastnických finančních kapitálů podnikatelských? Proč nepoklesnou ceny produktů o tolik, oč je tatováto produkce úspornější a vydatnější než produkce, jež pracuje s menšími finančními kapitály, podle známé zásady, že ceny produktů za volné soutěže, tedy pokud nejde o výrobu monopolní anebo jejíž rozsah nelze libovolně stupňovati, poklesají na ceny producenta nejvýhodněji produkujejícího? Ani výklad jakýmsi monopolním poměrem vlastníků finančních kapitálů nebo držbou potřebných zařízení, pomůcek a potřeb produkčních po způsobu výkladu Oppenheimerova „třídního“ monopolu držitelů půdy tu nestačí; vždyť takovýto monopol předpokládá jakousi dohodu nebo aspoň jakési vědomí společného cíle, ceny držeti na vyšší úrovni než by se za volné soutěže vytvářila, a o takovéto nějaké společné vůli při nabídce produktů na trhu se dá vzhledem na místní a časovou rozptýlenost a různorodost, různou extensitu a intensitu produkce sotva mluvit.

Spíše naopak, soutěž producentů podnikatelů o finanční kapitály, zláště o kapitály nově vznikající, hlavně o volné finanční kapitály úvěrové, způsobuje, že se těmto kapitálům platí odměna, úrok, jež se ovšem pak musí započítávati do ceny produktů, a zmíněné zhospodárnění produkce rozšiřováním a zrychlováním produkce pomocí nově

přibíraných finančních kapitálů jen umožňuje, aby se takováto úplata poskytovat mohla. Kdyby nebylo užívání větších kapitálů v produkci úsporou, sotva by se kdo o ně pokoušel, a tím méně by se platila nějaká úplata za poskytnutou disposici jimi. Volné úvěrové kapitály, jež se stále z přebytků produkčních, z produkčních důchodů úsporami tvoří a o něž podnikatelé producenti z uvedených důvodů usilují, jsou příčinou, že se z nich úrok platí a způsobují, že pak musí produkce i ostatním vlastnickým finančním kapitálům úrok poskytnouti, sic jinak by se obmezovala nebo úplně zastavila ona produkce, jež by této úplaty neposkytovala. Produkční zařízení takovýchto nevýnosných produkcí by se vyprodávala třeba i se ztrátou, jen aby se trčící v nich finanční kapitály uvolnily a mohly se umístiti v produkci jiné, jež by jim úrokového důchodu poskytla. Tímto způsobem by dokonce i ceny půdy klesaly a finanční kapitály v ní trčící by se hleděly i se ztrátami uvolniti a stěhovaly by se do produkce jiné, jež by jim průměrný důchod úrokový dávala.

Úrok z těchto zapůjčených úsporných kapitálů stanoví se u peněžních ústavů, jež jsou jeho sběrnami, základní sazbou obyčejně za období roční a tohoto ročního standardu se užívá i při stanovení výnosu finančního kapitálu v podnicích pracujících, ať je to výhradně jen vlastnický kapitál podnikatelův, nebo je zvětšen o finanční kapitál převypůjčený, tak že čím rychleji se produkce opakuje a čím menšího finančního kapitálu vyžaduje, tím platí za výnosnější proti produkci druhé, jež vyžaduje větších kapitálů a trvá déle, u níž se tedy jednice finančního kapitálu poměrně málo „obrací“. Ryzí výnos každého ukončeného celku produkčního přepočítává se tedy na roční procenta veškerého v podniku investovaného finančního kapitálu a umožňuje se tímto způsobem přirovnávání výnosnosti nejrozličnějších druhů produkcí i přemísťování těchto kapitálů z produkce méně výnosné do produkce výnosnější, pokud toho poměry bez větších ztrát připouštějí, pokud totiž se dají zařízení produkční, v nichž tyto finanční kapitály jsou umístěny, přebudovati na produkci jinou, výhodnější. Rozhoduje tedy v dnešních poměrech průměrná rentabilita všeho v půdě, zařízeních a oběžných pomůckách produkčních umístěného finančního kapitálu a nikoli jen hrubá relativná produktivita, jak silně se totiž každá přidávaná jednice obětovaných nákladů množí, reprodukuje a v ceně produktů vrací.

A v tom právě vězí rozdíl mezi teorií, jež vykládá úrokový důchod za „původní“, který má původ v jakýchsi přirozených poměrech tak řečených kapitálových hospodářských či produkčních statků, a teorií druhou, jež považuje úrok především za důsledek vlivu, který mají úvěrové finanční kapitály na veškeré naše nynější hospodářské poměry. Podle prvé

teorie by měla o základní výši úroku snad rozhodovati nějaká průměrná rentabilita národního produkčního jmění: zařízení a pomůcek produkčních, včetně přímých produkčních surovin, ale mimo živobytné potřeby a mimo půdu, jak se za daných hospodářských a technických poměrů produkce jeví, tedy průměrná výnosnost zmíněného národního produkčního jmění, jak je dána průměrným podílem jednice tohoto jmění na ryším národním přebytku produkčním za určité produkční období, který zbývá po úhradě všech nákladů produkčních, včetně živobytných potřeb dělnictva nebo mezd, ať již by byla sama cena těchto produkčních „kapitálů“ odvozena zpětným postupem z ceny produkovaných statků přímé spotřeby, jak učí škola vídeňská, nebo se stanovila přímo nabídkou a poptávkou ve smyslu novějších teoretiků. Kdežto podle teorie druhé, mnou hájené, rozhoduje o výši úroku v první řadě nabídka úvěrových úsporných finančních kapitálů a poptávka po nich, hlavně k účelům zaváděných nových oborů produkčních a k organizačnímu a technickému zdokonalování dosavadních podniků, tedy rozhodoval by především poměr poptávky a nabídky nově produkované a uspořené kupní síly, jak ji představují volné ryzí přebytky produkční, to jest úhrnné ryzí přebytky národní produkce, z nichž byly předem zadrženy ony přebytky, jichž podnikatelé sami užili na zvětšení a zvelebení svých podniků produkčních; na ostatní soubor všech dosavadních finančních kapitálů přenáší se tento vliv až ve druhé řadě. A právě v té okolnosti, že se uplatňuje tu vliv nabídky a poptávky, tedy živel dynamický a tudíž z části i živel spekulací, vězí zásadný rozdíl mezi touto teorií a teorií statického úroku „přirozeného“ nebo absolutního, kde úrok je jakýmsi důsledkem daných přirozených hospodářských poměrů produkčních a měl by udržovati za všech okolností svoji přirozenou úroveň a měl by dovésti se v cenách uplatnění, třebaže jakousi reálnou základnou zůstávaly i podle výkladu této teorie reálné ryzí přebytky národní produkce, podobně jako mají dynamické vlivy svoji mez směrem vzhůru v ryzí produktivitě národní produkce. Ale na druhé straně nepovažují tento dynamický živel s pojmem úvěru tou měrou spjatý a úlohu úroku v hospodářství dynamickém jen na regulování cen do té míry obmezený, že by v hospodářství statickém mohl odpadnouti; po mém soudu by i v hospodářské produkci zesocialisované musil býti úrok v nějaké podobě zachován. Nesouhlasím proto ani s teorií, jež považuje úrok za risikovou prémii, kde schází hospodářská důvěra, za scházející „úvěr“. (H o n e g g e r.)

Ale u zmíněných úvěrových kapitálů nastává nová komplikace. Tyto drobné úsporné kapitály soustřeďují se nejprve

u bank a peněžních ústavů a poté se rozpůjčují podnikatelům, o ně se ucházejícím. Finanční kapitály, jimiž tyto ústavy hospodaří, jsou čtverého druhu: jsou to vlastnické kapitály zakladatelů, jež byly jimi do podniků vloženy, dále jsou to zmíněné úsporné kapitály vkladatelů, pak jsou to dočasně přebytné oběžné provozovací kapitály podnikatelů a konečně jsou to tak řečené r y z í úvěry. Zakladatelské finanční kapitály mohou banky a peněžní ústavy rozpůjčovati úplně a to i na dlouhodobé úvěry investiční podnikatelů. Rovněž úsporné kapitály vkladatelů zůstávají jim až na menší část trvale, a mohou tedy býti rozpůjčeny v pravidelných poměrech rovněž do značné výše na trvalé úvěry, kdežto u kapitálů na krátkou dobu jim svěřených musí býti banky při rozpůjčování jich opatrné v tom směru, aby je mohly kdykoli na požádání věřitelům vrátiti. Všechny tyto svěřené prostředky bank a peněžních ústavů tvoří jediný soubor, který se navzájem proplétá a vzájemně si vypomáhá a dokonce bývá i ryzím úvěrem zkřížován, a nedá se vlastní trh skutečných úvěrových kapitálů úsporných přesně vymeziti od trhu kapitálů krátkodobých a od trhu ryzích úvěrů, čili od trhu peněží, jak se také oběma těmito posléze uvedeným trhům říká.

U dlouhodobých úvěrů mají peníze poměrně úlohu malou, slouží jen při ukládání vkladů do banky a peněžního ústavu, pak při výplatě půjčky, poté při placení úroků a posléze při vracení výpůjčky. Ukládá-li vkladatel úsporu u banky, tu jsou peníze průkazem, že nabyl příslušného nároku, příslušné kupní síly, to jest, že bylo tomuto nároku odpovídající množství statků za jeho účasti prve produkováno, a tato jeho účast že byla honorována peněžním nárokem na rovnocenné množství kterýchkoli obíhajících statků. Tento jeho nárok pak banka prostřednictvím peněz předává dále. Platí-li dlužník bance úroky a posléze výpůjčku vrací, činí to opět penězi. Peníze jsou tu opět jen dočasným průkazem, že příslušné kupní síly prve byl nabyl, ať již tím, že nové statky byl produkoval a jako důchod produkce je získal a prodejní peníz za ně stržený bance splácí, anebo ať nabyl této kupní síly jen prodejem statků již dříve produkováných, tedy prodejem částí svého dosavadního kmene majetkového. V případech, kde peníze prokazují, že vznikly nové statky, o něž se rozmnožují dosavadní hospodářské statky, je úloha peněz arciž mnohem důležitější než v případech, kde peníze prostředkují pouze vzájemnou směnu mezi trvajícimi již statky anebo prostředkují úplatu pohledávek trvajícimi statky. Zvyšuje-li se totiž trvale zásoba národních statků, hlavně statků produkčních, pak by mělo býti trvale rozmnoženo i množství obíhajících peněz, pokud zvýšená potřeba peněžního oběhiva nebyla

paralysována zrychlením jeho obrátů, ale musilo by se tu postupovati velmi obezřele, aby nenastaly příznaky inflace.¹⁴⁾

Dlouhodobé úvěry produkční z nastrádaných úspor mohou býti poskytovány zprvu také bez prostředkování peněz, jako se děje u hypotečních bank a obdobných emisních ústavů, kde se zápůjčka vyplácí zástavními listy nebo jinými skripturními dílčími dlužními úpisy, jež pak strádatelé kupují, a ovšem pak platí penězi. Tyto zápůjčky jsou mimo to nevypověditelné a pravidelně se malými ročními splátkami umořují, tak že nemusí emitující banka mítí starostí ani o pohotovost peněžní pro případ, že by strádatelé chtěli své úspory uvolnit, ježto mohou tak učiniti prostým prodejem úpisů, ani se nemusí báti, že jí budou tyto zápůjčky v nepříznivou dobu splaceny. Obdobné poměry bývají někdy i u obyčejných hypotekárních zápůjček.

Efektivní úroková sazba u takovýchto dlouhodobých nevypověditelných a pravidelně umořovaných zápůjček bývá poměrně nejspolehlivějším ukazatelem výše té doby platného jakéhosi úroku normálního ve smyslu našem nebo přirozeného úroku ve smyslu *Wicksella* v ě, srovnávajícího se v podstatě se stanoviskem naším, totiž vytvořeného na základě poměru mezi nabídkou úsporných kapitálů nově vznikajících a poptávkou po nich se strany podnikatelů, poněvadž na ní je nejlépe patrné, které úrokové břemeno podnikání a ceny produktů toho času snesou, a který výnos podnikatelské finanční kapitály té doby poskytují. Ovšem, i tato sazba úroková podléhá vlivu tendence trhu krátkodobých úvěrů, trhu peněžního a přizpůsobuje se mu, třeba jen zdrženlivě a jen v delších periodách. Je to důsledek té okolnosti, že banky a peněžní ústavy, poskytující dlouhodobé úvěry, neobmezují se výlučně na tyto obchody a že tvoří u nich jeden soubor úsporné vklady i finanční kapitály krátkodobé, hlavně dočasně přebytné finanční kapitály provozovací a dokonce i dočasné přebytné kapitály hospodářstev spotřebních, způsobené neshodou mezi údobími příjmovými a výdajovými konsumentů, anebo tím vzniklé, že hospodářstva produkční i spotřební dávají vůbec své výplaty prováděti bankami, tak že se pak u bank soustřeďují všechny oběžné kapitály. Poněvadž pak vklady a výplaty těchto všech různorodých finančních kapitálů dějí se společnými penězi, ba dokonce užívá se téže formy peněz i pro výplaty zápůjček ryzích úvěrů — konkrétněji řečeno neliší se výpomocné peníze k účelům těchto úvěrů tvořené, ať již jde o neuhrazené bankovky anebo o žirální peníze na tak řečených

¹⁴⁾ *Cassel* odhaduje všeobecný hospodářský vzestup v našich dobách ročně na 3% dosavadního stavu a soudí, že by také množství obíhajících peněz mělo růsti ročně o 3% dočasného jich množství. (*Währungsstabilisierung als Weltproblem*. Lipsko 1928.) Tím by mohl nastati nedostatek zlata. Dle teorie nominalistů (*Knapp* a j.) stačilo by vydati na takovéto zvýšení pevného kmene peněžního oběživa papírové státopky.

pasivních účtech žirových — je dovršena změt úvěrů dlouhodobých a úvěrů krátkodobých a výpomocných úvěrů ryzích, a splývá tak částečně trh kapitálů s trhem peněžním.

A přec je zásadný rozdíl mezi trhem úvěrových finančních kapitálů a mezi trhem peněz! Vždyť peníze by měly být pro úvěrové finanční kapitály jen indiferentní technickou pomůckou jako při směnách věcných hospodářských statků a neměly by nijak zasahovati ani přímo ani nepřímo v substanční jejich cenu a dotýkati se reálného důchodu jimi poskytovaného.

Nepřímo může se vliv peněz na substanční cenu úvěrových finančních kapitálů i na reálnou cenu úroků uplatniti, podražili nebo zlevnili ceny hospodářských statků, poněvadž jak finanční kapitál, tak úrokový důchod představují nárok na určité množství těchto statků, kolísající podle platných cen těchto statků, a poněvadž jak finanční kapitál, tak úrok jsou vyjádřeny v penězích, jednotkami peněžními. Zvláště katastrofálně působí na kupní sílu finančních kapitálů i úroků, jak známo, inflační výdaje peněz.

Přímo zasahují peníze úroky a prostřednictvím jich i finanční kapitály tím, že každé kolísání peněžní pohotovosti úvěrových středisk, byť bylo způsobeno vlivy neorganickými nebo náhodnými, obráží se v sazbě úrokové krátkodobých úvěrů a způsobuje tu zbytečný rozruch nebo zbytečné poruchy pravidelného chodu hospodářského ústrojí. V novější době způsobují výchylky krátkodobých úvěrů bankovních dokonce i pohyb mezinárodních krátkodobých úvěrových finančních kapitálů za účelem úrokových zisků. Tím se sice na jedné straně razí cesta i mezinárodním úvěrovým kapitálům dlouhodobým a urovnávají se ponenáhlu aspoň zhruba i sazby úvěrů dlouhodobých, ale na druhé straně vyvolávají se často zbytečné výchylky kursů devisových a měny.

Ze zkušenosti je známo, kolik přibližně procent krátkodobých pasiv, přijatých na běžných a žirových účtech, mají banky chovati v hotových penězích, aby mohly vyhověti ve své funkci obstaravatelů plateb pravidelným výplatním příkazům svých klientů. Záleží tu mnoho na platebních zvyklostech té neb oné země. Kde se hojně užívá šeků a kde lidé umí hospodařiti penězi, nenechávají ladem, to jest bezúročně nebo poměrně na malý úrok, svých finančních kapitálů a kde i výplaty mezd a služného i placení daní a hospodaření penězi ve veřejnosprávních oborech je zařízeno tak, aby pokud možná peníze se rychle obracely a neležely nikde zbytečně nečinně, tam stačí poměrně malé množství obíhajících peněz a malé stálé „železné“ zásoby peněz jak v bankách, tak i u soukromníků. Podobně je známo, kolik asi procent úsporných vkladů smí banky rozpůjčiti na dlouho-

dobé úvěry a kolik z nich musí chovati v penězích a jiných pohotových aktivech, aby mohly dochvilně vypláceti vklady zpět vyžádané. Peněžní hotovost stačí i tu v pravidelných dobách poměrně nepatrná. Kdežto v zemích primitivnějších je oběživost peněz poměrně malá a mrtvé hotovosti jak u bank, tak i u jednotlivců bývají značné.

Je škoda, leží-li ladem tyto kupní síly, těchto peněžních kapitálů, ať již k účelům výplat uchystaných, anebo úsporných kapitálů úvěrových, jež by mohly býti využity produktivně, zbytečně mnoho. Ale poněvadž množství peněz v některé zemi obíhající bývá samočinně postupným vývojem po přechodu od hospodářství naturálního k peněžnímu a poté k hospodářství úvěrovému přizpůsobeno i těmto poměrům, tak že nominální peněžní ceny hospodářských statků v prvním případě tím nijak nejsou dotčeny a rovněž sazba průměrného úroku v druhém případě je jaks taks tomuto danému stavu přizpůsobena; nutí samy poměry aby i v tomto směru udržovala se jakási střední míra.

Jinak se mají věci, vydávají-li se peníze úvěrové anebo užívá-li se peněz ryze úvěrových a ryzích úvěrů. Pak mohou tyto zásahy umělých finančních kapitálů prostřednictvím peněz vykonávati značný vliv na peněžní trh a na úrokovou sazbu krátkodobých úvěrů a tím nepřímou i na ceny statků a na vývoj národní produkce. Pojednáváme o nich v samostatných oddílech dalších.